

Hol tartunk ?

Mérleg a cigányokkal kapcsolatos két (1961–1979) politikai bizottsági határozat tükrében

Az MSZMP Politikai Bizottsága először 1961-ben foglalkozott a magyarországi cigányság helyzetével. Az 1961. június 20-i határozat abból az elvből indult ki, hogy az egyre növekedő cigánylakosság helyzetének változását elősegítse, határozza meg azokat a feladatokat, amelyeket társadalmi méretekben követni szükséges. A politikai bizottsági határozatnak mind az öt pontja helyes volt, megállapításai ma is érvényesek. Az ezt követő időszakban a cigányság életmódjában crételjes átalakulás ment végbe. Ez még akkor is igaz, ha kisebb hányaduk még csak most teszi, vagy készül megtenni az első lépésket. Történelmük során életük együttvéve sem változott annyit, mint az elmúlt húsz év alatt. És ez a folyamat nem véletlenül, nem automatikusan, mintegy a környező társadalom történelmi fejlődésének velejárójaként, hanem politikánk következményeként jött létre.

A szociális követelményeknek nem megfelelő telepek felszámolására először 1965-ben jelent meg rendelet, s ehhez a „nullponthoz” viszonyítva az 1986. évi adatok *nagy, a cigányság történelmében egyedülálló fejlődésről tanúskodnak*. Jelentős haladás különösen az utóbbi tíz évben történt igazán. Mégis, ha a cigány fejlődési görbét a nem cigány fejlődési görbével közös grafikonra vetítjük, azt látjuk, hogy a két végpont nemhogy közlelne egymáshoz, inkább távolodik. Vagyis abszolút értelemben jelentős előrelépés volt, relative viszont a helyzet romlott. Ebben kétségtelen szerepet játszik az is, hogy az 1961-es PB-határozatot követően csak megkésve történtek intézkedések, és ezek hatása még későbbi időpontban vált érzékelhetővé.

A másik ok is ismert: óriási falakat kell lebontani. Putrik helyett lakásokat építeni, ezzel egyidőben életmódot váltani, bevenni a negatív hagyományok bástyáit is.

Rövid idő alatt nagymértékben csökkent a telepeken élők száma.

Az említett kormányhatározat végrehajtásába azonban sok helyen hibák is csúsztak. Néhány városban a helyes kormányintézkedést lépcsőzetesség és differenciálás nélkül hajtották végre. Kampányszerűen – tegyük hozzá: tele jóindulattal – sok cigánytelepet felszámoltak, lakóit új, modern lakótelepek kellős közepébe költöztették. Eredménye: a putriban élt, szalmával tömött dikóhoz szokott cigányok – sajátos közösségi ritmusukkal – az új, vadidegen környezettel és technikával nem tudtak mit kezdeni. Pokollá tették a lépcsőház lakóinak életét, majd ez a pokollá tevés kölcsönössé vált. (Nesze neked előítéletet elleni harc!) A lakást sem lakni, sem használni nem tudták. A végrehajtó szerveknek nem jutott eszébe, hogy átmenettel oldják meg ezt a rendkívül bonyolult átállást. A cigányság gazdasági felemelkedését ugyanis nem lehet még fázisában sem külön, elsődlegesen kezelni a szellemi szint növelésétől. Az otthoni attitűdök, a szokások fontos fejlődési tényezők, ezek eredményesen csak együtt változhatnak

gazdasági helyzetükkel. A szellemi szint növekedése nélkül az anyagi kultúra eszközei nem válnak szerves részévé a kulturális elvárásaiknak, a kés, a villa, a pohár, a szék nem válik olyasmivé, amit majd később meg kell szerezniük.

A beköltözés utáni ún. *utókezelést* társadalmunk a gyakorlatban még nem ismeri, pedig elengedhetetlen feltétele a szükséglakásokba telepített családok zökkenőmentes integrációjának. *A telepek felszámolása tehát nem a cigánykérdés megoldásának végét, hanem a megoldás kezdetét jelentette.*

Több községben a tanácsok – rossz műszaki becslés következtében – nem megfelelő állagú, elhagyott paraszti házakat bocsátottak rendelkezésükre. Így a lakás egy-két év után leromlott. A cigánycsalád a műszakilag előírt felújítás pénzügyi feltételeit – a lakástörlesztés miatt – nem tudta előteremteni. Több helységben – rossz telepítési politika következtében – megszüntették a telepet, de a falu másik végén korszerűbb CS-lakásokkal, új telepeket hoztak létre. Ezáltal a cigányok szocializációjában oly fontos környezeti feltétel lényegében nem változott.

A legtöbb helyen sajnos máig sincs megoldva a cigány lakásépítés építőipari vállalati vagy szövetkezeti keretben. Főleg falvakban, ahol állami, vagy szövetkezeti építési kapacitás egyébként sincs. A cigánycsaládok mészek kőművesekkel építtetnek, a tanácsok műszaki osztályainak koordinációs (segítő) tevékenysége – a sokrétű egyéb feladataik mellett – nem elégséges. Előfordul, hogy a lakás még nincs kész, de a pénz már elfogyott. Célszerű volna területenként építőipari vállalatokat, vagy szövetkezeteket kijelölni ezekre a feladatokra, amelyek jobban garantálnák a cigánycsaládok érdekeinek érvényesülését, az anyagi eszközök legoptimálisabb felhasználását.

A szociális követelményeknek nem megfelelő telepek felszámolásának ütemét a jövőben csak úgy gyorsíthatjuk, ha a hitel összegét azonos arányban emeljük az építőipari árakban bekövetkezett változásokkal. A telepeken élő alacsony keresetű családok és idős emberek a szükséges elótakarékosságot nem tudják biztosítani, számukra más lehetőséget kell találni. A falvakban ma még nincs mód tanácsi bérlakáshoz jutni, nincs célcsoportos lakásépítési lehetőség.

Jelentős viszont a foglalkoztatás területén elért eredmény. A tanácsok adatai alapján a munkaképes korú cigányférfiak közel 85 százaléka dolgozik. A nők foglalkoztatása azonban még messze elmarad a kívánt mértéktől, de ennek elsődleges oka a helyi foglalkoztatási lehetőség és gyermekintézmények hiánya. A számok azonban rossz következtetést sugallhatnak, mert a helyzet nem ilyen rózsás. Rendkívül nagy a cigány segédmunkások munkahelyi vándorlása és ebben bennfoglaltatik – be nem vallottan is – az alkalmi, időszakos cigánymunkások száma is. Komoly gond, hogy a foglalkoztatott cigánydolgozók többsége ma még szakképzetlen segédmunkás, ami iskolázatlanságukkal függ össze. A munkábaállításukkal kapcsolatban a PB-határozat külön hangsúlyozta a cigánymunkaerő előtt a kapuk kinyitását – úgy az állami gazdaságokban, mint a termelőszövetkezetekben. Nem véletlenül. A század elején jobbára még nomád cigányság számára az időszakos munkavégzés jobban megfelel, mint a terhes és időhöz kötött, folyamatos ipari munka, ugyanakkor a természetbeni juttatás az alapvető életfeltételeiket biztosítja. A termelőszövetkezetekben becsületesen dolgozó cigánycsaládok életszínvonala, szociális helyzete általá-

ban jobb, mint az iparban (építőiparban) dolgozó, ingázó cigánycsaládoké. Ennek ellenére az állami gazdaságok és termelőszövetkezetek sokhelyütt egyenesen megtagadják a cigánymunkaerő alkalmazását, másutt pedig nem élnek megfelelően a lehetőségekkel.

Amellett, hogy igen sok vállalatnál, ipari üzemben a cigányfoglalkoztatásban dicséretes eredményeket értek el, sok még az olyan vállalat, ahol nem fordítanak kellő gondot a cigánydolgozók magatartására, továbbképzésére, gyakran abból a nem is titkolt (elítélendő) aspektusból, hogy a cigányságot meg kell hagyni aranytartaléknak mindazokra az alantasnak ítélt munkákra, amelyekre rajtuk kívül már senki nem vállalkozik. Ma még nem sok az a vállalat, ahol a cigánydolgozók politikai, kulturális és szakmai képzésével nem kampányszerűen foglalkoznak. Nehezen tagadható, hogy sokhelyütt nem segítik megfelelően az újonnan munkába lépett cigánydolgozók integrálódását a vállalati kollektívába. Nem adnak nekik külön feladatot, megbízást, tisztséget, ezáltal általuk is érzékelhető bizalmat – önbizalmat. Távol állunk még attól, hogy a munka belső kénszert jelentsen a cigányság számára, de a munkával szerzett életformaváltás, a jobb élet kifejlesztheti bennük a széttekintés igényét, először csak a nem-cigány környezet ízléskultúrájának utánzását, majd később a saját ízlés követését. A helyi politikai, társadalmi életbe évről évre több cigányt kapcsolunk be, azonban nem élünk eléggé lehetőségeinkkel. Nem elég kenyeret adunk, hanem tágítani kell azokat a csatornákat is, amelyek elvezetik őket életük tudatos átformálásához, a racionális életvitelhez. A megszerzett alapokra eredményesen csak így építközhetnek tovább.

Az iskolai oktatás és nevelés területén kezdetben nagy lendülettel beindult munka lelassult és csak az utóbbi években vált ismét erőteljesebbé. Okai: kezdetben igen eredményes volt a gyógypedagógiai csoportok, osztályok létrehozása, majd a csak cigányokból álló cigányosztályok megszervezése. A gyógypedagógiai osztályok biztosították a lassú fejlődést a „normál” osztályokhoz, azonban a cigányosztályok (elsőtől a nyolcadikig) nem hozták meg azt az eredményt, amit vártunk. A legutóbbi években az ilyen irányú kutatások bizonyították, hogy a cigánygyerekek nem akarnak szegregálódni. A cigányosztályokban a cigánygyerekek a tapasztalatok útján szerzett, élettevékenységbe ágyazott, pozitív ismeretekkel nem gyarapodtak, elkülönülésük nem segítette fejlődésüket, sőt a *Mit csinálnak a cigánygyerekek?* című dokumentumfilmben látott elszeparált cigányudvarok szaporodtak és segítették az előítéletek már iskolai szintű kialakulását. Az iskolák a rendkívül heterogén cigánytanulók módszertani oktatása nevelése területén sokáig magukra voltak hagyatva. Nem volt olyan metodikai irányelv, amely mindezekre egységes keretet (de nem egységes megoldást) adott volna. Így az egyik megyében a művelődési osztály diszkriminációnak minősítette a cigányosztályokat, a másokban nem. Az elmúlt évek nem voltak ellentmondásmentesek, az eredmények mégis önmagukért beszélnek. Ma már a 6–13 éves cigánygyerekek döntő többsége jár iskolába.

Az iskolán kívüli művelődésben csak szerény eredményeink vannak. Ennek oka elsősorban az, hogy nem ösztönözzük eléggé, művelődési intézményeink még keresik a leghatásosabb formát az iskolán kívüli művelő-

désre. Bármilyen legyen is a forma, a döntő lépést csak a munkahelyekkel karöltve lehet eredményesen megtenni.

*

Az első PB-határozatot követően létrehozták a Minisztertanács mellett működő *Tárcaközi Koordinációs Bizottságot*, amelynek egyik legfontosabb feladata, hogy a magyarországi cigányság felemelkedését biztosító feladatokat részleteiben és egészében irányítsa, a tárcák és a tanácsok gyakorlati munkáját koordinálja. A helyi feladatok megvalósítására minden megyében cigányügyi koordinációs bizottságokat hoztak létre.

1979-ben a párt és a kormány illetékes szervei ismét foglalkoztak a cigánylakosság helyzetével. Megerősítették, tapasztalatok birtokában finomították azokat a célkitűzéseket, amelyeket a PB-határozat 1961-ben meghatározott: folytatni kell a szociális követelményeknek nem megfelelő telepek felszámolását, javítani kell a cigánylakosság műveltségi viszonyait, hatékonyabbá kell tenni a cigányfiatalok oktatását és nevelését. Minden rendelkezésre álló eszközzel elő kell segíteni, hogy minél több cigánygyerek járjon óvodába és a tankötelesek tegyenek eleget tanulási kötelezettségüknek. Növelni (és megtartani) kell a munkaképes korúak foglalkoztatását. Fontos feladat az egészségügyi ellátás színvonalának emelése. Feladataink tehát nagyon is konkrétak. Úgy vélem azonban, hogy a generális feladatok részleteit – több területen – a meglévő állapotot jobban figyelembe vevő prognózissal kell kimunkálni. Ilyen terület például a kisebb létszámú és főleg a falvakban élő cigánynyelvűek rétege. Az autentikus, saját forráson alapuló integráció elősegítésére gondolok. Az áramkör gyakran eddig is itt szakadt meg. A „biztosítékcseré”, ami főleg agitatív jellegű volt, a cigánynyelvű közösségeknél nem mindig vezetett eredményre.

Nem lehet más szándékunk, csak a tisztességes integráció követése, olyan integrációé, amelybe a cigánynyelvű cigányság is saját ruhájában, maga formálta eszközeivel, egyenrangú társként lép be. Elő kell tehát segíteni a belső érték kibontakozását, a készségek fejlesztését az önkifejezés, a saját nyelvű kultúra irányába is. A cél kettős: egyrészt mindez elősegíti feloldani bennük a belső feszültséget, amelyet igazában az önbecsülés hiánya, a fojtogató kisebbségi érzés táplál, másrészt mindezek kikökhentetik a cigány szellemi, kulturális életet természetes renyhességéből, „beporzódhat” a környezeti kultúrával, életvitel-mintával, minőségi fejlődést eredményezhet, megteremtődhet az a sajátos öngerjesztett erőter, amelyben hatásosan kifejlődhet a társadalmi és politikai integrációra képes cigánycsere.

Mindezzel együtt a jövőben határozottabban fel kell lépni a néhol felbukkanó cigány szeparatista törekvések ellen, amely mérhetetlen károkat okozhat ebben az integrációs folyamatban. Mert az utóbbi időben jól megfigyelhető, hogy létezik egy kisebb számú cigányértelmiség, amelyik azzal van elfoglalva, hogy soha nem létezett cigány hagyományokat kreáljon, ahelyett, hogy konkrét, lemondást igénylő és anyagi haszonnal nem járó tanító-nevelő munkát végezzen – íróasztal helyett – a telepeken, a cigányok között.

A legutóbbi PB-határozatot követően a Hazafias Népfrontban, mint a társadalom minden rétegét összefogó szervezetben, a cigányság ügye jelen-

tős helyet kapott, megalakult az *Országos Cigánytanács*. A TIT keretében is cigánybizottság alakult. 1985-ben a Minisztertanács jóváhagyta a *Cigány Kulturális Szövetség* megalakulását, mint a politikai érdekvédelmi feladatokat is ellátó szervezetet. Megalakult a *Cigánykutatásokat Koordináló Tudományos Tanács* is, amelynek azonban szépséghibája, hogy a hazai ismert cigánykutatók zöme nem tagja a tanácsnak, elnöke sohasem foglalkozott cigánykutatással.

Sajnos megosztott a cigányértelmiség is, ugyanakkor a rosszul felfogott érdekek kizárnak a cigányságért eddig sokat tett kutatókat a közös munkából, mert véleményük néhány kérdésben eltérő.

Sok még a szubjektivizmus és az indulat e területen is, pedig a demokrácia kiszélesítése, értelmes viták nélkül valóságos eredmények nem várhatók. (Okos kezdeményezés és gondolat nemcsak a hitelesített intézményekből származhat, hanem azokon kívülről is.)

A bizottságok tehát megvannak, de munkájuk hatékonysága csak hosszú évek után lesz igazán mérhető, mert ma még a megyei cigánybizottságok jelentéseit olvasva a hazai sajtóban, nem rózsás a kép. „*Növekszik a fiatalokorú bűnözés, nem javul a lakáshelyzet kielégítő mértékben, nagy az anyagi gond, az egyéni felelőtlenség következtében nő a gyermekükkel keveset, vagy egyáltalán nem törődő cigányszülők száma, kevés a foganatja a tanács által nyújtott, évről évre megduplázódó szociális segélynek*” stb., olvassuk például hazánk egyik legnépesebb cigánylakosú városának, Miskolcnak, cigánybizottsági jelentésében (*Népszabadság*, 1985. október 2.).

A cigánylakosság helyzetének javítása társadalompolitikai érdek. A politika reális szándékának megvalósítása a helyszínen dől el, a városokban és a falvakban tevékenykedő névtelen aktivistákon és természetesen magukon a cigányokon múlik. Az említett bizottságoknak és cigánytanácsoknak a „végpontokon” kell tehát erősítést adni, mert enélkül csak bizottságosdít játszanak. Itt kell változni, változtani és a cigányság érdekében félretenni a személyi ellentéteket, a bizalmatlanságot, nem a cigányokból élni, *hanem értük.*